

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur işğal dövründə Xirosimaya çevrilib, ezəli-əbədi yurd yerlərimizin, necə deyirlər, izi-tozu belə qalmayıb. Vətən müharibəsindən dərhal sonra isə şəhər və kəndlərimizin sürətli bərpasına başlanılıb.

Xatırladaq ki, hazırda işğaldan azad olunan ərazilərdə bərpa-quruculuq layihələri Böyük Qayıdış üzrə strateji çərçivədə həyata keçirilir. Başqa sözlə, keçmiş məcburi köçkünlərin dayanıqlı məskunlaşdırılması ərazilərdə planlaşdırılan zəruri ilkin şərtlərin yaradılması ilə dəstəklənir, yeni yaşayış sahələrinin təhlükəsizlik sistemi və infrastrukturla tam şəkildə əhatələnməsi qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyulur. Bu, Füzuli rayonunun təmsilində aydın nəzərə çarpır.

Rayonda müasir şəhərsalma prinsipləri nəzərə alınmaqla yaşayış və qeyri-yaşayış komplekslərinin inşası sürətlə davam etdirilir. Bu prosesdə isə əsasən "ağıllı şəhər" və "ağıllı kənd" konsepsiyalarının gerçəkləşdirilməsi önə çəkilir. Belə bir əsasda Füzulinin müasir standartlara uyğun sosial-iqtisadi və mədəni infrastrukturla tam təmin edilməsi diqqət mərkəzində saxlanılır.

Füzuli Hava Limanı kimi meqalayihənin uğurla yerinə yetirilməsi, içməli su və suvarma sistemlərinin yenidən qurulması, şəhərdə yaşayış kompleksinin inşasının sürətlə davam etdirilməsi ölkəmizin həm sülh niyyətini, həm də potensialını göstərir.

Qaraxanbəyli "Zəfər qapısı"

...Yolumuz Füzuli şəhərinədir. Alxanlı kəndində yerləşən nəzarət-buxarılıq postundan keçəndən sonra bizi Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil olan işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (Şuşa rayonu istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəliyinin baş məsləhətçisi Eldar Seyidov qarşılayır. Baş məsləhətçi Füzuli rayonunun düşməndən təmizlənən ərazilərində ermənilərin işğal dövründə törətdikləri dağıntılar və hazırda həyata keçirilən quruculuq, tikinti-bərpa işləri barədə məlumat verir.

...Qaraxanbəyli kəndindən keçən yolun kənarında üzərində "Vətən uğrunda canlarından keçən qəhrəmanların şəhid olduğu ilk yerlərdən biri" yazılan qaya-abidənin yaxınlığında maşından düşüb döyüşlərin ilk günlərində igidlik, şücaət nümayiş etdirərək şəhadətə ucalan oğullarımızı ziyarət edirik... Uzun illik qəsbkarlıq zamanı bu daş salnamənin lap yaxınlığında yerləşən düşmən sənəyi, işğalçının qurduğu müdafiə xətlərinə baxır və Azərbaycan Ordusunun Vətən savaşında bu maneəni, qəsbkarın keçilməz saydığı bu istehkamı ölüm-itimdən qorxmayaraq qəhrəmanlıqla necə yarıdığını təsvir edirik, öz canını fəda edərək üçrəngli bayrağımızın Şuşada və işğal altında olan digər bütün torpaqlarda necə dalğalandırıldığını, ləyaqətimizin, ədalətin bərpası, həmçinin xalqımızın dogma od-ocaqlarına qayıtması üçün yol açdığını gözələmiş öndə canlandırırıq. Zirvədə qərarlaşan bu qaya-abidənin yanında dayanıb Şuşaya doğru uzanan Zəfər yolunun sağ-soluna tamaşa etdikcə erməni faşizminin ağırlı izlərini görür, şəhidlərimizin Qarabağ çöllərində qalıb əsgər, qalıb zabıt kimi ruhunun azad, bəxtiyar dolaşdığını duyuruq, bu yolun başdan-başda şəhidlərimizin daş kitabəsinə çevrildiyini hiss edirik, onların bu torpaqlara azadlıq gətirmələri, bizi dogma Yurdun – Azərbaycanın bu əsrarəngiz guşəsinin hər daş-qayası ilə yenidən qovuşdurmaları ilə özləri də Vətən daşına döndüklərini, ölkəmizin əbədləşən, ölməyən vətəndaşı adını qazandıqlarını bir daha yaqınlaşdırırıq.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəsb edilən torpaqların qaytarılmasını nəzərdə tutan qətnamələrinin icrası üçün "çalışan" erməni havadarları, Minsk Qrupunun həmsədr "turistləri", "sülh yarıdıcıları" işğal illərində indiki yuxarıda haqqında bəhs etdiyimiz abidənin yanından keçib Xankəndini, İrəvanı su yoluna döndərərək düşmənin barbarlığını, dəhşətli dağıntılarını sanki görmürdülər. Dövlətimizin başçısının vurğuladığı kimi, bu yoldan "vəhşi qəbilənin ötdüyünün" fərqinə varmır, işğalçını öz adı ilə çağırır, əsl həqiqətləri dilə gətirmək istəmir, qəsbkarla aparılan danışıqlarda ədalətli mövqə ortaya qoymurdular.

Amma onlar nəyin, nə vaxt, necə gerçəkləşdiriləcəyini yaxşı bilən ölkə rəhbərinin bir gün Azərbaycan Ordusuna ermənilərin saysız-hesabsız təxribatlarının birində ədalət savaşına başlamaq əmri verəcəyini, indi bu qaya abidə ilə xatirələri əbədləşdirilən şəhid igid oğullarımızın şücaəti, qəhrəmanlığı ilə şəhər və kəndlərimizi yerlə yerə, yurdu xarabalığa çevirən canilər cəzalandıracaqqlarını ağıllarına belə, götürmürdülər.

Dünyanın ən böyük haqsızlığı, ədalətsizliyi həm də o idi ki, Minsk Qrupunun sülhdən, əmin-amanlıqdan dəm vuran həmsədr "turistləri" erməni faşizminin törətdiyi barbarlığı, vəhşiliyi dilə gətirib etiraz səslərini ucaltmırdılar. Onlar necə həftədən, aydan bir yanından ötdükləri Mərdinli məscidindən də yaqın ki, xəbərsiz deyildilər.

İnsanlıq alçaldan erməni cinayətləri

...Füzuliyə səfərimizdə ilk ziyarət etdiyimiz yerlərdən biri olan Mərdinli məscidi Zəfər yolunun sağ tərəfində yerləşir. Məscid adı binanı xatırladır, ancaq ona yaxınlaşdıqca ilk təəssüratlarımız təmamilə dəyişir. Məscidin şimal, qərb və cənub tərəflərində çoxlu həndəsi bəzək və yazılar var. Onun şimal tərəfində mərmərlə əhatə olunmuş pəncərələr diqqət çəkir. Girişin yuxarı hissəsində isə, "Allahdan başqa Tanrı yoxdur, Məhəmməd Allahın elçisidir" sözləri oxunur.

Məscidin məhrabının yuxarı tərəfləri də bir sıra dini yazılarla haşiyələnib. Kitabələrin birində onun tikildiyi tarix (XIX

əsr) qeyd olunub. Bu məscid uzun illər dindarlara xidmət edib, işğal dövründə isə erməni vandalizminin qurbanına çevrilib.

Eldar Seyidov deyir ki, digər tarixi abidələrimiz kimi Mərdinli məscidi də dağıntıya məruz qalıb: "Qarabağda erməni faşizminin xaraba qoyduğu yüzlərlə yaşayış məntəqələrindən biri olan Mərdinli kəndi 1993-cü ildə işğal edildi. Yaşayış sahəsi 27 il ərzində tamamilə talanıb, yer üzündən silinib. Bütün evlər, təsərrüfatlar, sosial obyektlər dağıdılıb. Mərdinli məscidi də erməni vandalizmindən kənar qalmayıb. Ondən tövlə kimi

inana bilmir. Kənddən əsər-əlamət yoxdur. Min bir həvəslə tikib-qurduğu, dar məqəmdə qoyub getməyə məcbur olduğu evinin kalafaları ürək dağılayır. Dağ basılmış yurdun ağıri-acısını canında, iliyində hiss edir.

Soyunun, nəslinin beşiyi olmuş dogma kənd indi tanınmaz haldadır. Bütöv bir xarabalığa çevrilmiş kənd bu miskin halı ilə uşaqlığının, yeniyetməliyinin, gəncliyinin keçdiyi yerlərlə bağlı xatirələrini şüşə kimi çilik-çilik edir. O unudulmaz, əziz günlərə şahid olmuş heç nə gözü dəymir. Yol-cığır kol-kos içində itib-batıb, salamat bircə ev saxlanmayıb, oxuduğu məktəbin isə heç izi-tozu belə qalmayıb...

Əhməd kişi sonda dualarının, diləkələrinin, axır ki, eşidildiyini, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin komandanlığı ilə

də xüsusi yer olub. Onun yanındakı tapanın üstündə məscid yerləşir. Məscidin qarçı çatı üzərindəki yazıdan Qarğabazar kəndinin kəndxudası Hacı Qiyasəddin tərəfindən inşa etdirildiyi aydınlaşır. Həmin məscidin qarçı çatı üzərindəki kitabədə yazılıb: "Bu məscidi Böyük Allahın mərhəmətli bəndəsi Hacı Qiyasəddin tikdirib. h. t. 1095". Bu da miladi tarixi ilə 1683-84-cü illərə təsadüf edir.

Hacı Qiyasəddin məscidi evyansızdır. Tamamilə yerli daş materialları ilə tikilmiş bir zaldan ibarətdir. Dam örtüyü tağtavan şəkiliədir. Giriş qapısı nəzərə alınmasa, burada ağac materialından istifadə olunmayıb. Məscid kəndin mərkəzindəki sal qayalı tapanın üstündə inşa edilib və tarixi abidə kimi qorunur. Vətən müharibəsində parıq qələbə nəticəsində azad

kinti meydanında görülen işlər barədə məlumat verir:

– Bu layihə Azərbaycanın il Qazaxıstan arasındakı ikitərəfli əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə, o cümlədən işğaldan azad edilmiş ərazilərdə incəsənət sahəsi üzrə təhsilin genişlənməsinə və yaxın bölgələrdən olan istedadlı gənclərin bir araya toplanmasına öz töhfəsini verəcək.

Füzulidə qardaş Özbəkistan tərəfindən isə 960 sağird yerlik tam orta məktəb binasının inşası uğurla reallaşdırılıb. Məktəb binasının tikintisinin bu ilin sentyabrınadək yekunlaşması nəzərdə tutulur. Şəhərə qaydan ilk sağirdlər məzb məktəbdə təhsil alacaqlar. Prezident İlham Əliyevin vərğuladığı kimi, bu təhsil müəssisəsi Azərbaycan və Özbəkistan xalqlarının qardaşlığını rəmzi olacaq.

Yeri gəlmişkən, məktəbin tikintisini Prezident İlham Əliyev yüksək qiymətləndirib. Dövlətimizin başçısı Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyev ilə görüşdə deyib: "Biz Qarabağı hələlik öz gücümüzlə bərpa edirik. Əlbəttə, qardaşlıq münasibəti bizim üçün çox qiymətlidir. Ona görə ki, İkinci Qarabağ müharibəsi başa çatandan dərhal sonra biz Şavkat Miromonoviçlə görüşəndə o belə bir təşəbbüs irəli sürdü və bu təklif minnətdarlıqla qəbul edildi. Bu məktəb praktiki baxımdan həm də bizim qardaşlığımızın rəmzi olacaq, yüzilliklə boyu Azərbaycan xalqının xatirində qalacaq".

Qədim Qarabağın yeni şəhəri

Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyi tərəfindən Füzuli şəhərində inşa edilən yaşayış kompleksi ümumi sahəsi 8,9 hektardır. Bu yaşayış kompleksi 38 binadan ibarətdir. Hazırda kompleksin inşası sürətlə davam etdirilir. Artıq 6 binada dəmir-beton konstruksiyalarının quraşdırılması işləri başa çatdırılıb, digər 6 binada isə bu cür tikinti əməliyyatları yekunlaşmaq üzrədir. Xarici və daxili divarların hörgüsü və suvaq işləri də tamamlanma mərhələsindədir. Tikinti işlərinin 2023-cü ilin sonunadək başa çatdırılması planlaşdırılıb.

Kompleksdə bütün mənzillər tam təmirli olacaq, mətbəx mebeli və qaz sobası, su, qaz və elektrik sayğıcaqları ilə təchiz ediləcək. Bütün binalar liftlə və mərkəzləşdirilmiş qazaxana vasitəsilə istiliklə təmin ediləcək.

Yaşayış binaları ilə yanaşı, ərazidə

park, sosial-məişət obyektləri, yeraltı və yerüstü avtodyanacaqqlar, istirahət guşələri, uşaq oyun və idman meydancaqları da istifadəyə verilecək.

Su gələn arxa bir də gəlir

Füzuli rayonu Azərbaycanın ən iri kənd təsərrüfatı rayonlarından biridir. İşğal altında olan torpaqlarımızın azad edilməsi bölgədə kənd təsərrüfatının bərpası və yenidən inkişaf etdirilməsi üçün geniş imkanlar yaradıb. Yeni ərazilərin

Arazqırağının "Qayıdış" təməlləri

"Vəhşi qəbilə"nin cəhənnəmə çevirdiyi yerlər cənnətə dönür

istifadə edilib, burada mal-qara, donuz saxlanılıb".

Məscidə daxil olanda döşəmədəki saman qırıntıları, peyin qalıqları bunu daha aydın hiss etdirir. Bundan başqa, işğal dövründə məscidin məhrabına karikatura çəkilib, fəsadında yerləşən kitabə güllələnib, dam örtüyü uçurulub. Mərdinli

qəhrəman Ordumuzun Vətəni yağı caynağından xilas etdiyini, dövlətimizin başçısının yurdun yaşı min illərlə hesablanan tarixini düşmənin pozmasına imkan vermədiyini söyləyərək düşmənin viran qoyduğu Qarabağın tezliklə gülüstana çevriləcəyinə əminliyini də dilə gətirir.

Daha sonra Qarğabazardakı karvan-

edilən bu tarixi-memarlıq abidəsi işğal dövründə düşmən tərəfindən mal tövləsi kimi istifadə olunub.

Bu abidələrdən təqribən 100 metr aralıda, təpə üzərində qədim qəbiristanlıq var. Dağıdılmış evlərin divarlarından aydın olur ki, kənd sakinləri sovet dövründə də yaxşı yaşayıblar.

məscidinin təmsilində bir daha xatırladaq ki, insanlıqdan uzaq olan erməni faşizmi torpaqlarımızı işğal altında saxladığı 30 ilə yaxın bir müddət ərzində Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında vandalizm aktı törədib, bütün maddi, mədəni, tarixi və dini abidələri məhv edib. Təkcə onu demək kifayətdir ki, düşmən bu dövrdə 70-ə yaxın məscidi dağıdıb. Bütövlükdə isə, işğal olunmuş ərazilərimizi tamamilə viran qoyub.

... Məscidin sol tərəfində Mərdinli qəbiristanlığı yerləşir. Bu qədim məzarlıq da erməni vandalizminə məruz qalıb, qəbir-

saraya baş çəkirik. İlk nəzərimizi cəlb edən karvansaranın həyətinin girişində iki şəhidin fotosu asılan lövhə olur. Hər iki şəhid – Cəmil Mirzəyev və Cəmaləddin Ağayev Birinci Qarabağ müharibəsi zamanı canlarından çox sevdiyi dogma torpaq uğrunda şəhadətə yüksəlilər...

Kəndin mərkəzində həyat üçün zəruri olan bütün şəraitin yaradılmasına, sistemli, ardıcıl proqramların həyata keçirilməsinə imkan verir. Bu baxımdan cari il istifadəyə veriləcək planlaşdırılan Özbəkistan və Qazaxıstan tərəfindən inşa edilən tam orta məktəbin, Kurmanqazı adına Yara-

Qazax və özbəklərin qardaşlıq məramı

Füzulidə bərpa və yenidənqurma işləri sürətlə davam edir. Aparılan irimiqyaslı tikinti- quruculuq işlərinin tarixi-strateji önəmi burada həyat üçün zəruri olan bütün şəraitin yaradılmasına, sistemli, ardıcıl proqramların həyata keçirilməsinə imkan verir. Bu baxımdan cari il istifadəyə veriləcək planlaşdırılan Özbəkistan və Qazaxıstan tərəfindən inşa edilən tam orta məktəbin, Kurmanqazı adına Yara-

park, sosial-məişət obyektləri, yeraltı və yerüstü avtodyanacaqqlar, istirahət guşələri, uşaq oyun və idman meydancaqları da istifadəyə verilecək.

lər dağıdılıb, baş daşları uçurulub.

Həmin gün qəbiristanlıqda yaxınlarının məzarlarını ziyarətə gələn kənd sakinini Əhməd Məmmədov jurnalist olduğumuzu bilib bizi yaxınlaşır. Kövrək, titrək səslə həmsöhbət olur:

– Neçə ki yurd həsrətini içimizdə çəkdiyik, od-ocaq göynərtisini qəlbimizdə yaşatdıq. Amma sinmədiyik, bir an da olsun, nə vaxtsa kəndə dönəcəyimizə inamımızı itirmədik. Hərəmiz bir şəhərdə-kənddə, dağda-aranda məskunlaşsaq da, ağıllara, çətinliklərə dözdük, ağılayıb-sızlamadıq.

Niyət eləmişdim ki, bura-kəndə ilk qədəm basanda qəbiristanlığa gedib tez-tez yuxularda görüşdüyüm əzizlərimin məzarlarını ziyarət edəcem. Gündə neçə kərə keçdiyim küçəyə uşaqlıq illərimin, yeniyetməlik çağlarımın izi qalan, xatirələrini yaşadan məktəbə gedəcəyəm... İndi siz də görürsünüz ki, düşmən məzarlığı necə dağıdıb, kənddən isə əsər-əlamət belə qalmayıb... Bir vaxt Allaha əmanət qoyub getdiyimiz ev-eyyamızın, həyat-bacamızın küllünü göyə sovurub.

...Bu da çoxillik əsirlikdən xilas edilən dogma yurd yerini. Əhməd kişi gözələrinə

əlaqələrinə malik olub. Əlverişli coğrafi mövqeyi və iqlimi ərazidə ticarətin geniş səviyyədə təşəkkülünə təkan verib. Tacirlər burada dincəlməklə yanaşı, gətirdiklərini satıb, mal alıblar. Deviyənələrə görə, yaxınlıqda bazar da olub...

Onu da qeyd edək ki, 1861-ci ildə tikilmiş bu karvansara həm də "Şah Abbas karvansarası" kimi tanınır. Onun partalıının birinci yarım dairə təşkil edən oğurluq nisbətən böyük olan ikinci oxvari tağbəndləri arasında xüsusi şəkildə yerləşdirilmiş üç ədəd kvadrat formalı daş var. Kənaradakılardan üzərində zoomorf və həndəsi ornamentlər işlənib. Həmin daşların arasındakı nisbətən böyük daşın üzərində isə karvansara memarının adı və tikilmə tarixi həkk olunduğu güman edilir. Lakin orada tədqiqat işləri aparanda heç bir yazı nümunəsi qalmayıb. Bu məsələ ilə əlaqədar kəndin yaşlı sakinlərinin dediyinə görə, burada, doğrudan da, əski əlifba ilə yazılmış yazı nümunəsi olub.

Karvansarada yaşayış otaqları girişlə üzbəüz, uzun həyətin ensiz şimal tərəfindədir. Bu otaqların əhəmiyyəti onların relyefin hündür yerində tikilməsində də özünü göstərir. Heyvanları saxlamaq üçün

dıcılığın inkişafı Mərkəzinin tikintisi mühüm önəm daşıyır.

Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil olan işğaldan azad edilmiş ərazilərdə (Şuşa rayonu istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəliyinin baş məsləhətçisi Eldar Seyidov bildirir ki, Kurmanqazı adına Yaradıcılığın İnkişafı Mərkəzinin tikintisi Qazaxıstan Respublikasının ianəsi əsasında həyata keçirilir və layihəni dost ölkənin "Bl-Group" şirkəti həyata keçirir. Azərbaycan tərəfindən isə NİCO şirkəti burada subpodratçı kimi fəaliyyət göstərir.

Layihəyə əsasən, Yaradıcılığın İnkişafı Mərkəzi Füzuli şəhərində ümumi sahəsi 1,5 hektar olan ərazidə inşa olunur. Tikintinin sahə reisi Pavel Qarçov deyir:

– Mərkəzin layihəsi Qazaxıstanda hazırlanıb, sonradan Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılıb. Biz üzərimizə düşən işləri keyfiyyətlə yerinə yetiririk. Tikinti materialları ilə təchizat yüksək səviyyədədir. Mərkəzi vaxtında təhvil verəcəyik. Mühəndis Sungat Turekulov isə ti-

əkin dövriyyəsinə daxil edilməsi məsluh istehsalını artıracaq. Buna paralel olaraq suvarma sistemləri də yenidən qurulur. Hazırda rayonun düşməndən təmizlənən ərazisində Köndələnçay-1, Köndələnçay-2 və Aşağı Köndələnçay su anbarları Aşağı Köndələnçay su anbarının qidalandırılması rolunu oynayır. Otuz il baxımsız qaldığı üçün hər 3 anbar qəzalı vəziyyətdə düşüb. Buna görə də anbarların suyu boşaldılıb, bəndlərdə, suburaxıcı qurğularda, selötürücü kanallarda təmir işləri həyata keçirilib. İşlər paralel olaraq hər 3 anbarda aparılıb. Anbarların bərpası başa çatdıqdan sonra sudan rayonunun həm işğaldan azad edilmiş, həm də işğal olunmamış kəndlərinin sakinləri yararlanacaqqlar.

Vaqif BAYRAMOV, Səbuhi MƏMMƏDOV, Pünhan ƏFƏNDİYEV, "Xalq qəzeti", Əbülfəz BƏBAZADƏ, "Bakinski raboçi"

Baki-Füzuli-Baki